

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»

سلسله نشست های فرهنگ سازی «نجما»

مفاهیم اساسی نقشه جامع مدیریت اسلامی «نجما»

ارائه: حجة الاسلام دکتر نقی پور فر

عضو هیأت علمی دانشگاه قم

V-naghipoor@qom.ac.ir

انتشارات دانشگاه قم

نقشه جامع
مدیریت اسلامی
(نخجا)
حوزه پژوهش

ویرایش ششم

به همراه نقد استادان مدیریت و علوم انسانی
(مصاحبه‌ها و نشست‌ها)

پژوهش: کارگروه بنیادین مدیریت اسلامی

نظارت علمی: دکتر علی رضائیان

مسئول کارگروه: حجت‌الاسلام دکتر ولی‌الله نقی‌پورفر

نقشه جامع مدیریت اسلامی (ویرایش ششم)
به همراه نقد استادان مدیریت و علوم انسانی

Comprehensive Map
of
Islamic Management
CMIM (NAJMA)
The Research Part

(Sixth Edition)

Along with critique of
The Management Professors and Humanities
(Interviews and Meetings)

The Research by: The Fundamental Workgroup of Islamic Management
Scientific Supervisor: Ali Rezaeian, PH. D
Responsible of the Work group: Vli Allah Naghipour Far, PH. D

گزیده‌ای از مقدمه دکتر علی رضائیان:

نقشه جامع مدیریت اسلامی «نخجا» مبتنی بر اسناد بالادستی، دیدگاه نخچیان حوزوی و دانشگاهی مدیریت اسلامی و دیدگاه نخچیان مسلمان در زمینه مبانی و مسائل علوم انسانی و دانش مدیریت است. از ویژگی‌های اساسی نقشه جامع مدیریت اسلامی «نخجا»، انجام پژوهش‌ها، مبتنی بر «اجتهاد جامع در مدیریت اسلامی»، در دو سطح مطلوب و قابل قبول، است، که بر اساس روش‌های چهارگانه جامع «نقلی و حیاتی، عقلی، تجربی و شهودی»، همه توانمندی‌های تخصصی حوزوی و دانشگاهی، را ارج می‌نهد و در انجام پژوهش‌ها، از تمام آن‌ها، به تناسب، بهره می‌گیرد. این نقشه به همت مراکز و پژوهشگران فعال قم و تهران در زمینه مدیریت اسلامی، و مصاحبه‌ها و نشست‌های ملی با اساتید مدیریت و علوم انسانی در سه حوزه پژوهش، آموزش و اجرا سیاست‌گذاری شده است و هم اینک، نقشه جامع مدیریت اسلامی در حوزه پژوهش، تدوین گشته و بستر مناسبی را برای تعریف منطقی، نظام‌یافته و هماهنگ طرح‌های پژوهشی مدیریت اسلامی فراهم آورده است. ...

نقشه جامع مدیریت اسلامی «نجما»

مقدمه: تعریف

❖ «نجما، مجموعه‌ای است جامع، هماهنگ، پویا و آینده‌نگر، شامل «مبانی (محتوایی و روشی)»، «مسائل مدیریت اسلامی»، و «الزامات اجرایی»، در سه حوزه «پژوهش، آموزش و اجرا»، مبتنی بر ارزش‌های اسلامی، در راستای اهداف نظام اسلامی، برای دستیابی به مدیریت مطلوب فراگیر، متوازن و نظام‌مند در همه سطوح و همه ارکان نظام اسلامی». ❖ این تعریف با الهام از «نقشه جامع علمی کشور»، ارائه شده است.

❖ ارکان نقشه جامع:

➤ مبانی (محتوایی و روشی)

➤ مسائل

➤ الزامات اجرایی

❖ حوزه های نقشه جامع:

➤ پژوهش

➤ آموزش

➤ اجرا

قرآن و سنت معصومین (ع)، و محکمت عقلی و تجربی
اسناد بالادستی | دستاوردهای علمی پژوهشی

«نجما» حوزه پژوهش

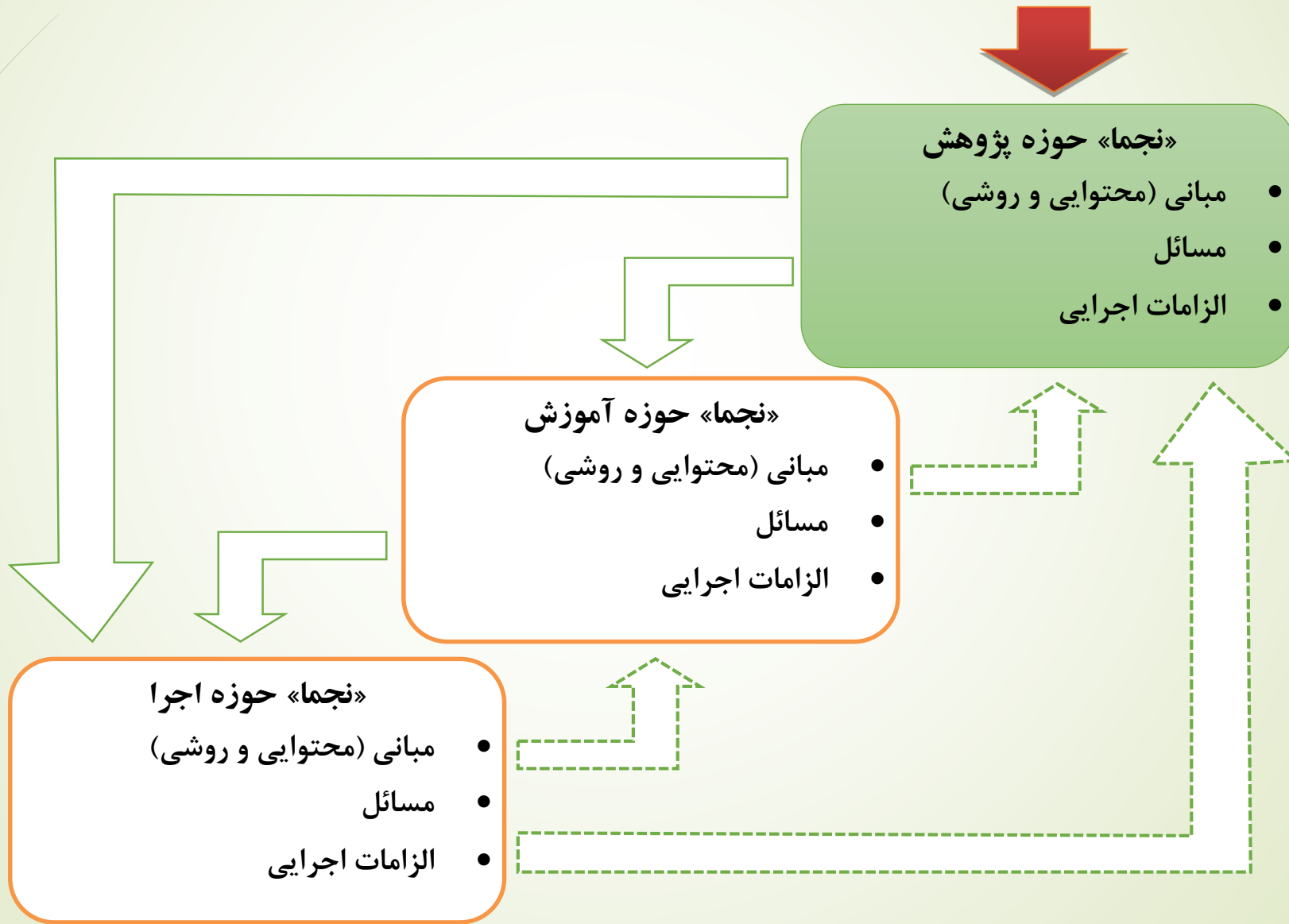
- مبانی (محتوایی و روشی)
- مسائل
- الزامات اجرایی

«نجما» حوزه آموزش

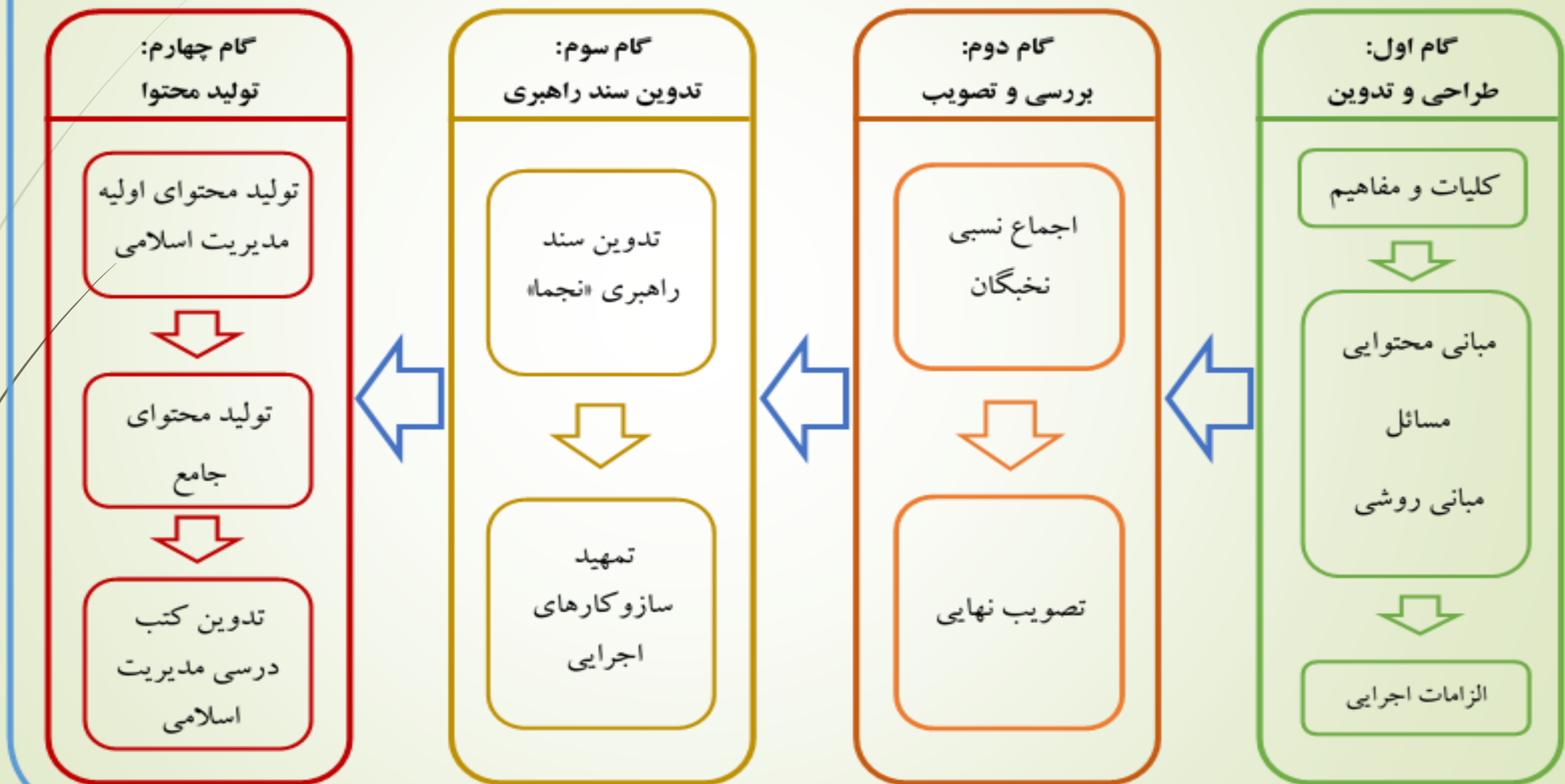
- مبانی (محتوایی و روشی)
- مسائل
- الزامات اجرایی

«نجما» حوزه اجرا

- مبانی (محتوایی و روشی)
- مسائل
- الزامات اجرایی

مراحل تحقق «نجما» در حوزه پژوهش

مفاهیم اساسی نقشه جامع مدیریت اسلامی ("نجما")

«نقشه جامع علم»:

«نقشه جامع علم» در منظر «نجما»، ناظر به نظام موضوعات «مبانی، مسائل و الزامات اجرایی» یک علم است؛ که در سه حوزه «پژوهش، آموزش و اجرا»، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

در این تقسیم، «مسائل»، قسیم «مبانی» است.

«مبانی علم»

«عبارت است از گزاره‌هایی که «اصول متعارفه» (بدیهیات اولیه) و «اصول موضوعه علم» (پیش‌فرض‌های علم) را در سه سطح عام، خاص و اخص تشکیل می‌دهد».

«مبانی مدیریت اسلامی»

بنابراین «مبانی مدیریت اسلامی» شامل «اصول متعارفه و اصول موضوعه عام» (مبانی عام علوم انسانی) و «اصول موضوعه خاص و اخص» (مبانی خاص و اخص مدیریت اسلامی) است.

«مسائل علم»

«عبارت است از گزاره‌هایی که موضوعات آنها زیر چتر عنوان جامعی (کل یا کلی) قرار می‌گیرند؛ که آن عنوان جامع، موضوع علم را تشکیل می‌دهد».

بنابراین هر آنچه «درون یک علم»، مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد، «مسائل علم» را تشکیل می‌دهد.

«مسائل علم مدیریت اسلامی»

شامل «مسائل نظری (توصیفی-تجویزی) و مسائل الگویی» است.

- بدیهیات اولیه حاکم بر همه عرصه های:
- معرفت شناسی
- هستی شناسی
- الزام شناسی
- روش شناسی

مبانی عام علوم انسانی:
اصول متعارفه

- معرفت شناسی
- هستی شناسی
- الزام شناسی
- روش شناسی

مبانی عام علوم انسانی:
اصول موضوعه

- معرفت شناسی
- هستی شناسی
- الزام شناسی
- روش شناسی

مبانی خاص و اخص
مدیریت اسلامی

- چارچوب ها، رویکردها و مکاتب
- نظریه ها
- اصول و قوانین

مسائل کلی مدیریت
اسلامی

- فاعل تدبیر
- فعل تدبیر
- وسایط تدبیر
- متعلق تدبیر (سنخ و موضوع)
- ظرف و محیط تدبیر
- هدف تدبیر

مسائل تفصیلی مدیریت
اسلامی

- الگوهای تدبیر ولایی الهی
- الگوهای مدیریت ولایی شیطانی

مسائل الگویی مدیریت
اسلامی

مفاهیم اساسی نقشه جامع مدیریت اسلامی ("نجما") «تقسیمات مبانی»

«مبانی هر علمی» در تقسیمی منطقی،

یا ناظر به «محتوای علم» است و یا ناظر به «روش علم» است که نحوه دستیابی به محتوای علم را ارائه می دهد.

از این رو، می توان، «مبانی علم»، را به «مبانی محتوایی» و «مبانی روشی» تقسیم کرد.

«مبانی محتوایی»، یا ناظر به «اصل شناخت» و یا ناظر به «متعلق شناخت» است.

«قسم اول»، «مبانی معرفت شناختی» است.

قسم دوم، یا ناظر به «بود و نبود»ها است و یا ناظر به «باید و نباید»ها است.

مورد اول، «مبانی هستی شناختی» است.

و مورد دوم، «مبانی الزام شناختی» است.

بنابراین، «مبانی علم»، منطقا، در چهار عرصه، مورد بحث قرار می گیرد:

الف. «مبانی محتوایی»: «مبانی معرفت شناختی، هستی شناختی، و الزام شناختی»

ب. «مبانی روش شناختی»: «روش شناسی اجتهاد جامع در مدیریت اسلامی».

نقشه جامع مدیریت اسلامی «نجما»:
بخش اول: مبانی محتوایی مدیریت اسلامی
فصل اول: مبانی معرفت‌شناختی مدیریت اسلامی

(۱) مفاهیم اساسی مدیریت اسلامی

❖ **مبانی عام:**

«اسلام و علوم بشری»:

➤ اسلام،

➤ علوم بشری،

➤ رابطه اسلام و علوم

❖ **مبانی خاص:**

«علم مدیریت اسلامی»:

➤ تعریف

➤ مولفه های اساسی تعریف

(۲) منابع معرفت، ابزار معرفت و ...

(۱) مفاهیم اساسی مدیریت اسلامی مبانی عام: «اسلام و علوم بشری»:

➤ اسلام:

✓ **اسلام:** «تسلیم امر خدا شدن»

«اذ قال له ربه اسلم؛ قال اسلمت لرب العالمین» (بقره/۱۲۱)

✓ **دین اسلام:**

«مجموعه گزاره های جامع منسجم نظری و عملی بصیرت ده حیات بخش هدایتگر به سوی قله های رشد و کمال انسانی است، که از جانب خدا نازل شده است و ضرورت التزام دارد»

«ان الدین عند الله الاسلام» (ال عمران/۱۹)

«قد جاءكم بصائر من ربكم» (انعام/۱۰۴)

«يا ايها الذين آمنوا استجبوا لله و للرسول اذا دعاكم لما يحييكم...» (انفال/۲۴)

«... انا سمعنا قرآنا عجبا يهدى الى الرشده...» (جن/۱-۲)

«و قل انى انا النذير المبين؛ كما انزلنا على المقتسمين؛ الذين جعلوا القرآن عضين» (حجر/۸۹-۹۱)

✓ **مراتب دین اسلام:**

- **دیانت مسلمین (اهل اسلام):** الزامات فقهی حقوقی
- **دیانت مؤمنین (اهل ایمان):** الزامات فقهی حقوقی + الزامات اخلاقی
- **دیانت محسنین (اهل یقین):** الزامات فقهی حقوقی + الزامات اخلاقی + الزامات عرفانی

(۱) مفاهیم اساسی مدیریت اسلامی: مبانی عام: «اسلام»

✓ «گستره اسلام»:

«همه حقایق ظاهر و باطن عالم خلقت»

«و نزلنا علیک الکتاب تبیاناً لکل شیء...» (نحل/۸۹)

«القرآن علی اربعه اشیاء؛ علی العبارة و الاشارة و اللطائف و الحقائق؛

العبارة للعوام؛ و الاشارة للخواص؛ و اللطائف للاولیاء؛ و الحقائق للانبیاء» امام حسین(ع)، امام صادق (ع)

(مجلسی، بحار الانوار، ج ۸۹، ص ۲۰)، (همان، همو، ج ۷۵، ص ۲۷۸؛ و ج ۸۹، ص ۱۰۳)

«عبارت قرآن» سطح عمومی،

و «اشاره، لطائف و حقائق»، سطوح تخصصی را نظر دارد:

«اشاره»، دریافت های «استدلالی» از قرآن کریم،

«لطائف»، دریافت های ترکیبی «استدلالی شهودی» از قرآن کریم،

و «حقائق»، دریافت های «شهودی» از قرآن کریم را تذکر می دهد.

(۱) مفاهیم اساسی مدیریت اسلامی: مبانی عام: «اسلام»

• **گستره اسلام در دسترس «علوم حصولی»:**

«انا انزلناه قرآنا عربيا لعلکم تعقلون» (یوسف/۲)

«اشاره قرآن»، از آن «خواص» است که اهل تفسیر استدلالی و قرآن کریم اند. در این سطح، «هدایت قرآنی»، تمرکز بر «سطح الهیات و علوم تجربی انسانی» دارد. و دریافت‌های کلی و یا جزئی محدودی از «علوم تجربی طبیعی قرآن کریم» حاصل می‌شود. مانند «زوجیت موجودات طبیعی»، «حرکت منظومه شمسی»، «لنگر بودن کوه‌ها، و حرکت همچون ابر»،

و «علم، حیات و تسبیح تمام مخلوقات عالم»

و موارد دیگر که از مصادیق «اعجاز علوم طبیعی قرآن کریم» است.

امثال «چهار مورد اول»، قابل درک تجربی برای عموم متخصصان و جامعه بشری است.

و امثال «تسبیح موجودات»، درک تجربی اش از عقول عمومی و تخصصی فراتر رفته، نیازمند سهمی از ذوق عرفانی و شهودی است.

(۱) مفاهیم اساسی مدیریت اسلامی مبانی عام: «اسلام»

• گستره اسلام در دسترس «علوم شهودی»:

«و انه فی ام الكتاب لدینا لعلي حکیم» (زخرف/۴)

«و لو ان قرآنا سیزت به الجبال او قطعت به الارض او کلم به الموتی...» (رعد/۳۱)

در سطح «لطائف قرآن»، تجربه شهودی برخی از حقائق قرآنی، در کار است.

این سطح، از آن مفسرین «اهل ولایت الهی» می باشند.

در این سطح، تجربه حقائق عالم از جمله، علوم تجربی قرآن، دامنه بیشتری را در بر می گیرد؛ که این مرتبه، سهم علمای ربانی قریب به مقام عصمت، است که از نمونه‌های بارزش، حضرت سلمان می باشد.

در سطح «حقائق قرآن کریم»، ارتباط خاص شهودی با حقائق قرآنی بر قرار می‌شود.

این سطح از آن «مقام عصمت و طهارت» است.

حقائق قرآنی، هردو چهره ظاهر و باطن عالم خلقت (مُلک و مَلکوت) را در برمی گیرد.

ظاهری که به مرور زمان تحت سیطره علوم تجربی حقائق اش آشکار می‌شود و باطنی که از دسترس علوم تجربی خارج است.

«قدر متیقن» توان دست یابی به این مرتبه، از آن «معصوم صاحب منصب الهی» است.

درجه ای از «مقام ولایت تکوینی» که در این سطح می توان، کوه را از جا کند و به حرکت در آورد؛ طی الارض نمود! و با مردگان به سخن نشست!

(۱) مفاهیم اساسی مدیریت اسلامی: مبانی عام: «علوم بشری»

➤ «علم»:

«علم»، در منطق «نجما»، «مجموعه معرفت‌های نظام‌یافته حاصل از تتبع در منابع تکوینی و تشریحی با روش‌های نقلی-وحيانی، عقلی، تجربی و شهودی است»
که «تمامی کارکردهای نظری علم (توصیف، تبیین، تجویز، پیش‌بینی و مانند آن) و کارکردهای عملی علم (تغییر، کنترل و ایجاد قدرت و اقتدار، رفاه، سعادت دنیوی و اخروی و مانند آن)» را دربرمی‌گیرد.

«علوم بشری»

«همه علوم عقلی (فلسفی و ریاضی)، تجربی (انسانی، و طبیعی) و شهودی را در بر می‌گیرد»

(۱) مفاهیم اساسی مدیریت اسلامی مبانی عام: رابطه اسلام و علوم بشری

➤ **رابطه اسلام و علوم تجربی طبیعی:**

«محکمت علوم طبیعی»، در کنار «محکمت قرآن و سنت»، «داوران اندیشه ها و عملکرد اسلامی» می باشند.

اجمالاً، «ظنیات علوم تجربی طبیعی» مرتبط با مسائل انسانی، (مانند نظریه داروین) در «هرم مراتب اعتبار»، بایستی با محک «محکمت دینی»، و «ظنیات قرآن و سنت»، بررسی و ارزیابی شوند.

«عدم مخالفت» با داوران مذکور، کف تأیید اسلامی و «موافقت با آنها»، سقف آن است»
«نسبت دستاوردها»ی «اسلام» به دستاوردهای ظنی «علم طبیعی»،

«نسبت عموم و خصوص من وجه» است؛ که یک حوزه مشترک و دو حوزه متمایز دارند»

➤ **رابطه اسلام ، و علوم تجربی انسانی (علم مدیریت و ...)**

«علوم انسانی»، متأثر از ارزش‌های فرهنگی حاکم بر ذهن و روح پژوهش‌گران و متخصصان و متأثر از محیط حاکم پژوهشگران و جامعه مربوطه است.

«علم مدیریت»، همچون علوم انسانی دیگر، علمی متأثر از فرهنگ (عقاید، بایدها و نبایدها و...) حاکم بر پژوهش‌گر علم مدیریت، منابع انسانی و جامعه مربوطه است.

«نسبت دستاوردها»ی «علم مدیریت اسلامی» به دستاوردهای «علم مدیریت»، نیز،

«نسبت عموم و خصوص من وجه» است؛ که یک حوزه مشترک و دو حوزه متمایز دارند»

(۱) مفاهیم اساسی مدیریت اسلامی مبانی خاص: «علم مدیریت اسلامی»

مدیریت اسلامی در سه سطح «مدیریت خداوند و کارگزاران الهی»، «مدیریت معصومین» «ع» و «مدیریت غیرمعصومین»، جریان دارد.

«مدیریت خداوند و کارگزاران الهی»،

«تدبیر ولایی امور مجموعه‌های منسجم سلسله مراتبی عالم هستی برای رساندن آنها به کمال خویش است».

«ربنا الذی اعطى کل شیء خلقه ثم هدی» (طه/۵۰)

«ثم استوی علی العرش ... یدبر الامر من السماء الی الارض...»

ذلک عالم الغیب و الشهادة العزیز الرحیم» (سجده/۴-۶)

«فالمدبرات امرا» (نازعات/۵)

❖ «علم مدیریت اسلامی»:

«علم مدیریت اسلامی، علم تدبیر ولایی امور مجموعه‌های منسجم سلسله مراتبی، برای رسیدن به اهداف، مبتنی بر ارزش‌های اسلامی است».

❖ «موضوع مدیریت اسلامی»:

«مجموعه‌های منسجم سلسله مراتبی» است از آن جهت که تحت «تدبیر» واقع می‌شوند».

«مفاهیم اساسی تعریف مدیریت اسلامی»:

«تدبیر»:

«تدبیر»، در ادبیات اسلامی، ناظر به وظائف مدیریت، «تدوین» (هدف‌گذاری و برنامه‌ریزی)، «اجرا» (سازمان‌دهی، بسیج منابع و امکانات، هدایت و رهبری) و «نظارت و کنترل» است.

• «ویژگی تدبیر»: اعمال «تدبیر»

• «تدبیر»: «ژرف‌اندیشی و ژرف‌نگری»، «عاقبت‌اندیشی و عاقبت‌نگری» و «ولایت الهی».

• «اجزاء تدبیر»، شامل «علم، هنر و مهارت»، است؛ و در عرصه انسانی، چنین تعریف می‌شود:

الف. «علم» ناظر به «دانش نظری و کاربردی» است.

ب. «هنر» ناظر به «قابلیت‌های وجودی» (وراثتی و شخصیتی) است.

ج. «مهارت» ناظر به «توانمندی‌های حاصل از آموزش عملی و حرفه‌ای» است.

• رابطه «تدبیر» و «مدیریت»: در اسلام، هر «تدبیری» مدیریت است ولی هر مدیریتی «تدبیر» نیست.

• «گستره تدبیر» هم مفهوم «رهبری» و هم مفهوم «مدیریت» را در برمی‌گیرد.

• «هدف‌گذاری» با توجه به فرهنگ اسلامی و روح حاکم بر «نجما» از اهمیت و نقش خاصی برخوردار است، لذا به عنوان یکی از وظایف مستقل مدیریتی ذکر شده است.

«مفاهیم اساسی تعریف مدیریت اسلامی»: «ولایی»:

«ولایی الهی»، ناظر به رابطه سرپرستی توأم با دوستی، عشق و محبت است. و نوعی، سرپرستی خاصی است که رابطه پدری و فرزندی معنوی را افاده می‌کند. «ولایی شیطانی»، ناظر به رابطه سرپرستی توأم با ادعای دوستی، عشق و محبت است. «ولایت الهی» در سطح غیرمعصومین در دو مرتبه مطرح است:

• ولایت الهی اهل اسلام به یکدیگر:

در روابط افقی و عمودی {خانوادگی، اجتماعی (سازمان ها، و نهادها)، حکومتی و روابط بین الملل}:
«المؤمنون و المؤمنات بعضهم اولياء بعض» (توبه / ۷۱).

• ولایت الهی-فطری انسان‌ها نسبت به یکدیگر:

در روابط افقی و عمودی (خانوادگی، اجتماعی (سازمان ها، و نهادها)، حکومتی و روابط بین الملل):
«و ما لكم لاتقاتلون فی سبیل الله و المستضعفین ...
و اجعل لنا من لاندک ولیا و اجعل لنا من لاندک نصیرا» (نساء / ۷۵).

«مفاهیم اساسی تعریف مدیریت اسلامی»: مجموعه‌های منسجم سلسله مراتبی:

موضوع مدیریت اسلامی در سطح غیرمعصومین، ناظر به «نفس»، «خانواده»، «جامعه» (سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی)، «نظام حاکم بر جامعه» و «نظام روابط بین الملل» است. این مجموعه‌ها، به طور طبیعی، «مخلوقات جمادی، نباتی و حیوانی» مرتبط با زندگی انسان‌ها را نیز، دربرمی‌گیرد.

- مقصود از «نفس» (فرد) به عنوان «مجموعه منسجم سلسله مراتبی» «روح انسانی»، با عنایت به «قوای نفسانی» است که عقل آن قوا را مدیریت می‌کند.
- «خانواده» یک مولفه اساسی در «مبانی مدیریت اسلامی»، و یک «کلان موضوع» در «مسائل مدیریت اسلامی» است.

❖ «خانواده محوری در تدبیر نظامات اسلامی»،

نظریه بنیادین حاکم، در مکتب مدیریتی اسلام:

«اقتضات اصیل مادی و معنوی «خانواده» محور تدبیر تمامی سازمان‌های اجتماعی است» و «سازمان‌ها و نهادهای حاکم اجتماعی، ابزارهایی در خدمت رشد و تعالی خانواده است» و «خانواده، بستر شکوفایی و قرب الهی انسان می باشد»؛

این نظریه پایه، در سند «سیاست‌های کلی خانواده»، مورد تأکید واقع شده است.

- در فرهنگ قرآنی، «مجموعه‌های منسجم سلسله مراتبی» در سطح عالم انسانی و عالم خلقت، «امت» نامیده شده است:

«و ما من دابه فی الارض و لا طائر یطیر بجناحیه الا امم امثالکم»: (انعام/ ۲۸ و ...).

«مفاهیم اساسی تعریف مدیریت اسلامی»:

۴. «اهداف»

هم «اهداف مادی و معنوی تشکیلاتی (کوتاه‌مدت، میان‌مدت و درازمدت)»، و هم «اهداف غایی (کمال رشد و قرب الهی)» است.

«اهداف غایی» جهت‌دهنده و کنترل‌کننده «اهداف تشکیلاتی سازمان‌های اسلامی» است.

«بهره‌وری» از ملاکات اساسی سنجش توفیق در اهداف اساسی هر سازمان است.

«دنیا و آخرت»، قلمرو زندگی آدمی است.

بهره‌وری مطلوب در مدیریت اسلامی:

«بهره‌وری دنیوی و اخروی» و «مادیات در خدمت معنویات»

«وابتغ فیما آتیک الله الدار الآخرة و لاتنس نصیبک من الدنیا؛ و احسن کما احسن الله الیک و لاتبغ الفساد فی الارض؛ ان الله لا یحب المفسدین» (قصص/۷۷)

۵. ارزش‌های اسلامی

«ارزش‌ها»، «مطلوبیت‌های در راستای رسیدن به اهداف مادی و معنوی است».

تمامی گزاره‌های اسلامی اعم از توصیفی و تجویزی در منطق اسلام، هر یک، سهمی را در رسیدن به اهداف اسلامی دارا می‌باشد؛ از این رو، همه آنها، مطلوبند و ارزش‌های اسلامی تلقی می‌شوند.

«گستره ارزش‌های اسلامی»

همه حوزه‌های «مبانی محتوایی و روشی» و همه حوزه‌های «مسائل مدیریت اسلامی (نظری و الگویی)» را در بر می‌گیرد.

روش‌شناسی پژوهش در مدیریت اسلامی در «نجما»،

«روش‌شناسی اجتهاد جامع»

«اجتهاد جامع در مدیریت اسلامی»،

«روش جامع نقلی و حیانی، عقلی، تجربی، و شهودی است

که با مراجعه به منابع تکوینی و تشریحی و با تکیه بر مبانی مدیریت اسلامی،

پاسخ‌های معتبر، برای مسائل مدیریت اسلامی ارائه می‌کند».

«اجتهاد جامع در مدیریت اسلامی، دارای مراتب تشکیکی» و «منابع آن»، «منابع تشریحی و منابع تکوینی است».